

نرم افزار جامع اصول فقه

اهمیت، قابلیت‌ها و ویژگی‌ها

سخنرانی حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر اکبر راشدی‌نیا، معاون پژوهش مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

در آیین رونمایی از نرم‌افزار «جامع اصول فقه - نسخه ۳»

پرتال جامع علوم انسانی

به کوشش: هیئت تحریریه فصلنامه ره‌آورد نور

اشاره

اولین سخنران آیین رونمایی از نرم‌افزار «جامع اصول فقه - نسخه ۳»، معاون محترم پژوهشی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر اکبر راشدی‌نیا بود. تبیین جایگاه علم اصول فقه و تاثیر آن در فهم و استنباط مسائل فقهی، آثار مهم اصولی شیعه و اهل سنت و نیز معرفی محتوای علمی و امکانات تحقیقاتی نسخه سوم نرم‌افزار جامع اصول فقه، از جمله مباحثی بود که معاون پژوهش مرکز نور در صحبت‌های خود به آنها پرداخت. آنچه در ذیل می‌خوانید، مشروح سخنان ایشان در این آیین رونمایی است.

اهمیت و گستره علم اصول فقه

«... خیر مقدم عرض می‌کنم به همه اساتید، فضلا و پژوهشگران، و همچنین خدمت رئیس محترم مجمع تشخیص مصلحت نظام، حضرت آیت‌الله آملی لاریجانی.

علم اصول فقه، دربردارنده مجموعه مباحثی است که نظام فکری یک فقیه را در مواجهه با موضوعات مختلف تبیین می‌کند و اساساً برای اینکه فقیه بتواند در مواجهه با مسائل گوناگون، از آشفتگی در رأی و اجتهاد به دور باشد، لازم است برای فهم و استنباط مسائل فقهی، پیش از ورود به فقه، مجموعه‌ای از قواعد و اصول را منقح کند. گفته شده که اولین مباحث اصولی، توسط حضرت امام محمد باقر و امام جعفر صادق (علیهما السلام) املا شده است و این احادیثی که مباحث اصولی را بیان کردند، بعدها توسط بزرگانی چون فیض کاشانی در کتاب

الأصول الأصلية و شیخ حرّ عاملی در الفصول المهمة گردآوری شده است؛ اما آنچه امروز به آن سر و کار داریم و به عنوان کتاب مدون به دست ما رسیده، به قرن سوم هجری مربوط می‌شود. از قرن سوم هجری تا به امروز، یعنی طی حدود ۱۲۰۰ سال، هزاران کتاب نوشته شده است و در این زمینه، اهل سنت پیشرو بودند؛ عالمانی چون: ابو بکر جصاص، باقلانی، ابن حزم اندلسی، قاضی ابی‌یعلی، ابو اسحاق شیرازی، امام الحرمین جوینی، محمد غزالی، ابن رشد و فخر رازی؛ تا اینکه در قرن هشتم، شخصیت‌هایی مثل: شاطبی، تفتازانی و زرکشی، بزرگانی بودند که آثار خیلی دقیقی را تدوین کردند.

اهل سنت، تقریباً از قرن هشتم به بعد، آثار چندان قوی و استواری را که در حد و اندازه آثار یادشده گذشته باشد، تألیف نکردند؛ اما در شیعه، تألیفات اصولی مدون با شیخ مفید، سید مرتضی و شیخ طوسی آغاز می‌شود و با شخصیت‌هایی مانند: محقق حلی، علامه حلی، شهید اول، شهید ثانی و یا ابن شهید، شیخ بهایی و میرداماد، پی گرفته می‌شود؛ تا اینکه با ظهور ملا محمدامین

اگر آمار نسخه جدید را با نسخه‌های سابق نرم‌افزار اصول فقه نور مقایسه کنیم، تفاوت بسیاری را شاهد خواهیم بود. نسخه اول که در اواخر دهه هفتاد تولید شده، شامل ۷۵ عنوان کتاب در ۱۷۶ جلد بود. نسخه دوم این نرم‌افزار که اواخر دهه هشتاد تولید شد، مشتمل بر ۴۱۰ عنوان کتاب در ۹۱۴ جلد بود. هر دو نرم‌افزار نیز به آثار شیعه اختصاص داشت؛ اما در نسخه سوم این برنامه، تقریباً منابع ما سه برابر شده است. در این نرم‌افزار، ۸۴۳ عنوان کتاب شیعی وجود دارد؛ یعنی نسبت به نرم‌افزار قبلی که شامل ۴۱۰ عنوان کتاب اصولی شیعه بود، حدوداً دو برابر شده است

استرآبادی، این روند کمی کند شد؛ اما از نیمه دوم قرن دوازدهم، اصول شیعه به یک رشد عجیبی رسید؛ یک دوره طلایی شکل می‌گیرد و شخصیت‌های بزرگی در این دوره ظهور می‌کنند؛ مثل: وحید بهبهانی، ملا مهدی نراقی، میرزای قمی، محمدحسین حائری اصفهانی (صاحب فصول)، ملا احمد نراقی، شریف العلماء مازندرانی و شیخ انصاری. همه این بزرگان، در یک بازه زمانی پنجاه - شصت ساله، مهم‌ترین و قوی‌ترین آثار اصولی شیعه را تولید کردند.

این روند، در این دو سده اخیر ادامه داشت و صدها، بلکه چند هزار اثر اصولی تولید شد. متأسفانه، همه این آثار دست ما نرسیده است؛ زیرا بخشی از اینها در طول زمان، یا به صورت خطی باقی مانده و یا از بین رفته است. برخی هم در بیت آقایان مراجع و علمای بزرگ وجود داشته است؛ ولی بعد از فوت این بزرگواران، به دست ما نرسیده است و فقط طیفی از این کتاب‌ها، به دست ما رسیده است و هر کدام از اینها، نکات و یافته‌های بدیعی دارند که مع‌الأسف، به دلیل گستردگی این کتاب‌ها و در دسترس نبودن آنها، در پژوهش‌های اخیر و درس‌های خارج بیشتر آقایان و اساتید معظم، این مجموعه کتاب‌ها مورد استفاده قرار نمی‌گیرد. کاری که ما در مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی انجام دادیم و امروز ان شاءالله رونمایی خواهد شد، جمع این کتاب‌ها و آسان‌سازی دسترسی به این آثار است.»

کتابخانه این نرم‌افزار، شامل ۱۱۰۵ عنوان کتاب و رساله در ۱۷۵۳ جلد است. تا جایی که بنده مطلع هستم، این حجم از کتاب اصولی، در هیچ کتابخانه فیزیکی و یا دیجیتال وجود ندارد. برای اینکه عرضم مستند باشد، به پایگاه اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های ایران به نشانی lib.ir اشاره می‌کنم که تمام فهرس این کتابخانه‌ها را جمع کرده است. بنده دامنه جست‌وجو در این پایگاه را به مراکز حوزوی محدود کردم. همه ۱۷۰ کتابخانه مراکز حوزوی، جمعاً ۶۶۱۰ عنوان کتاب در موضوعات مختلف دارند که بخش قابل توجهی از اینها نیز کتاب‌های تکراری هستند؛ درحالی‌که در بخش کتابخانه نرم‌افزار «جامع اصول فقه - نسخه ۳»، تعداد ۱۱۰۵ عنوان کتاب و رساله در موضوع اصول فقه و مباحث مرتبط با آن وجود دارد که تقریباً ۹۰ درصد آنها، تراش هستند؛ نه اینکه از کتاب‌های امروزی و تازه‌نوشته باشند.

اگر آمار نسخه جدید را با نسخه‌های سابق نرم‌افزار اصول فقه نور مقایسه کنیم، تفاوت

محتوا و قابلیت‌های «جامع اصول فقه»

«این نرم‌افزار، از دو بخش اصلی تشکیل شده است: کتابخانه و درختواره.

بسیاری را شاهد خواهیم بود. نسخه اول که در اواخر دهه هفتاد تولید شده، شامل ۷۵ عنوان کتاب در ۱۷۶ جلد بود. نسخه دوم این نرم‌افزار که اواخر دهه هشتاد تولید شد، مشتمل بر ۴۱۰ عنوان کتاب در ۹۱۴ جلد بود. هر دو نرم‌افزار نیز به آثار شیعه اختصاص داشت؛ اما در نسخه سوم این برنامه، تقریباً منابع ما سه برابر شده است. در این نرم‌افزار، ۸۴۳ عنوان کتاب شیعی وجود دارد؛ یعنی نسبت به نرم‌افزار قبلی که شامل ۴۱۰ عنوان کتاب اصولی شیعه بود، حدوداً دو برابر شده است.

در خصوص آثار اصولی اهل سنت باید عرض کنم که ما در این باره یک گزینشی انجام دادیم و عمدتاً کتاب‌هایی را که به عنوان مرجع و منبع دست اول در زمینه علم اصول فقه حساب می‌شوند، در این محصول عرضه کرده‌ایم؛ پیش از این، اسامی برخی از شخصیت‌های اهل سنت را خدمت شما عرض کردم؛ مانند: غزالی، فخر رازی، ابن رشد و ابن حزم اندلسی. این آثار، حدود ۲۲۹ عنوان در ۴۰۱ جلد کتاب را شامل می‌شوند. البته این منابع، بر اساس مذاهب فقهی دسته‌بندی هم شده‌اند؛ مثلاً از حنفیه ۴۰ عنوان کتاب اصولی در برنامه داریم و از شافعی‌ها ۷۵ عنوان کتاب داریم و همچنین از دیگر مذاهب اهل سنت، مانند: مالکیه، حنبلیه و ظاهریه، البته ظاهریه را جدا کردیم؛ چون در بعضی از مسائل، با دیگر مذاهب اهل سنت اختلاف دارند.

نکته دیگر اینکه در این نرم‌افزار، ۵۷ عنوان کتاب در ۷۰ جلد خطی و سنگی از دانش اصول فقه گنجانده شده است. آماده‌سازی اینها، کار سنگینی را از مجموعه همکاران ما برده است؛ چون خوانش متن این چاپ‌های سنگی، بسیار سخت بود. همین کتاب‌های سنگی، اگر امروز به شکل امروزی چاپ بشود، حداقل هریک از این مجلدات، سه جلد کتاب می‌شود؛ یعنی حدود ۲۰۰ تا ۳۰۰ جلد کتاب خواهد شد. به هر حال، کار تصحیح این منابع سنگی، خیلی سنگین بود. در واقع، باید همه آنها تصحیح انتقادی و علمی می‌شد؛ ولی چون عملاً به انجام این کار نمی‌رسیدیم و یک گروه شش - هفت نفره باید یک کار ۱۰-۱۲ ساله را انجام می‌داد تا این خواسته محقق می‌شد. بنابراین، ابتدا این متون تایپ شد و بعد تصحیح‌های حداقلی روی آنها صورت گرفت و با قابلیت جست‌وجو هم همراه شد. البته باید عرض کنم که تصویر همه این کتاب‌های خطی و سنگی، کنار متن نیز آمده است؛ یعنی محقق می‌تواند متن این منابع را با اصلش مطابقت دهد.

قابلیت دیگر برنامه، این است که قسمت کتابخانه، شامل دسته‌بندی‌های مختلفی بر اساس: زبان، قرن، مذهب و پدیدآور است. کار ویژه‌ای که در نرم‌افزار «جامع اصول فقه» انجام شده، این است که ابواب کلی اصولی فهرست شده است. ما ۲۲ باب کلی اصولی را استخراج کردیم و تک‌تک اجزای متنی کتاب‌ها، به این ۲۲ باب متصل شده است؛ برای مثال، اگر شما «برائت» را انتخاب کنید، به شما گزارش می‌دهد که این موضوع در ۲۶۰ عنوان کتاب از این مجموعه، مورد بحث قرار گرفته است. از حیث سیر تاریخی هم می‌توانید این منابع را ملاحظه کنید؛ اینکه در قرن اول چه کتاب‌های بحث برائت را مطرح کرده است و یا در قرن دوم، سوم، چهارم و پنجم، این موضوع در چه کتاب‌های مورد بحث واقع شده است. همچنین، می‌توان متوجه شد که میزان

دومین بخش این نرم‌افزار، درختواره است.

این بخش، نتیجه یک کار علمی و پژوهشی

است که طی حدود ۲۰ سال پژوهشگران ما که

از اساتید سطوح عالی علمی هستند، این کار را

انجام دادند و درختواره جامعی از اصول فقه

را طراحی کردند؛ یعنی تمام ابواب اصول فقه

به شکل نظام‌مند داخل یک درختواره قرار

گرفته و این درختواره، به منابع اصلی و مهم

دانش اصول فقه متصل شده است؛ منابعی که

امروزه در دروس خارج حوزه مورد استفاده

است

پراکندگی این مبحث در شیعه به چه نحوی است و در اهل سنت به چه نحوی مطرح شده است. مطلب دیگر اینکه وقتی شما نتایج جست‌وجو را بخواهید ملاحظه کنید، برنامه دقیقاً از همان جا که بحث برائت شروع شده، متن را ارائه می‌کند؛ به عنوان مثال، در یکی از نتایج جست‌وجوی واژه «برائت»، کتاب الذریعة إلى أصول الشریعة سید مرتضی فهرست شده است و نوشته «باب الکلام فی الحذر والإباحة». قداماً، برائت را با عنوان «الحذر والإباحة» مطرح می‌کردند.

دومین بخش این نرم‌افزار، درختواره است. این بخش، نتیجه یک کار علمی و پژوهشی است که طی حدود ۲۰ سال پژوهشگران ما که از اساتید سطوح عالی علمی هستند، این کار را انجام دادند و درختواره جامعی از اصول فقه را طراحی کردند؛ یعنی تمام ابواب اصول فقه به شکل نظام‌مند داخل یک درختواره قرار گرفته و این درختواره، به منابع اصلی و مهم دانش اصول فقه متصل شده است؛ منابعی که امروزه در دروس خارج مورد استفاده است؛ مانند: فرائد الأصول شیخ انصاری، کفایة الأصول آخوند خراسانی، کتب اعلام ثلاثه آقا ضیاء، کتاب‌های مرحوم نائینی، آقا شیخ محمدحسین اصفهانی، حضرت امام، آقای خویی و مرحوم شهید صدر.

این درختواره، ریز تمام مباحث را در خود جای داده است؛ اما سؤالی که اینجا مطرح می‌شود، این است که فایده چنین درختواره‌ای چیست؟ فایده آن، این است ما در علم اصول فقه، یک سری مباحثی داریم که خیلی هم مهم هستند؛ اما جایگاه مشخصی در این علم ندارند و لابه‌لای مطالب شکل پراکنده آمده‌اند؛ ولی بحث‌های کلی و مفصلی دارند؛ مثل مباحث احکام. ما در منابع اصولی، بابی را به عنوان «مبحث حکم» نداریم و این مباحث، در کل کتب اصولی پراکنده شده است. بنابراین، در بخش درختواره یکی از شاخه‌های کلی ما «مباحث الأحکام» است. یکی از بحث‌های مربوط به حکم، «تقسیمات الحکم» است که از زیرمجموعه‌های آن، «الحکم الواقعی و الظاهری» است. وقتی بنده در این درختواره، عنوان «الحکم

الواقعی و الظاهری» را انتخاب کنم، ۲۹ نتیجه را ارائه می‌کند؛ از جمله: أجدد التقریرات، ج ۱، ص ۲۰۱ و ۲۰۲، همین منبع، ج ۲، ص ۱۳، ۷۷، ۳۵۰ و ۳۷۴ و مانند آن. بنابراین، شما می‌توانید همه این بحث‌های پراکنده را به شکل یکجا ملاحظه کنید.

«المباحث العقلیة»، از دیگر نمونه‌های این مطالب پراکنده اصولی است؛ برای مثال، مبحث «تقیید الحیثیات التعلیلیة فی الأحکام العقلیة (مقید بودن حیثیات تعلیلی در احکام عقلی)»، گاهی مورد نیاز محقق اصولی است. خب، این مطلب را چطور از میان انبوه منابع اصولی پیدا کند و با چه الفاظی باید جست‌وجو کند تا به این مطلب برسد؟ اما در درختواره، این دسترسی تسهیل شده است؛ چنان‌که ملاحظه می‌کند، مثلاً این مبحث در ۲۰ منبع مورد بحث قرار گرفته است؛ از جمله: کتاب مناهج الوصول إلى علم الأصول حضرت امام خمینی، ج ۱، ص ۳۲۶ و دیگر صفحات، و در همین منبع، ج ۲، ص ۲۵۳، و همین طور در کتاب بحوث فی علم الأصول مرحوم هاشمی شاهرودی، ج ۲، ص ۲۴۲ و مانند آن، مطلب ذکر شده قابل دسترسی است. به طور کلی، همه این مباحث مختلف و پراکنده، در یک جا جمع شده و به راحتی قابل دسترسی است.

نمونه دیگر شاخه «الأصول الأصلية» است که

گفتنی است که برخی مطالب اصولی، در درختواره جای نمی‌گرفتند؛ مانند بعضی آرا و بحث‌های غیر اصولی که در خلال مباحث اصولی بحث شده است و ما نمی‌توانستیم آنها را در درختواره اصول بگنجانیم. این دست موارد، به صورت نمایه استخراج شده‌اند؛ یعنی مجموعه‌ای از نمایه‌ها، از دل متون استخراج شده و شما به وسیله کلیدواژه‌ها می‌توانید آنها را ملاحظه کنید

متون مهم اصولی استخراج شده است. عناوین شاخه‌های اصلی این درختواره، عبارت است از: المقدمات، مباحث الأحكام، المباحث العقلية، المباحث اللفظية، الحجج و الأمارات، الأصول العملية، التعارض، التراحم، القواعد، الإجتهااد و التقليد.

ما کنار همه این قابلیت‌ها، سیستم ارجاعات را هم داریم. ممکن است یک بحث اصولی، دو یا سه جا بحث شود. در این گونه موارد، یکی از عناوین به عنوان اصل قرار گرفته و بقیه مطالب مرتبط، به آن ارجاع داده شده است. سیستم مترادفات هم در درون برنامه تعبیه شده است. بعضی از کلمات، مترادفات متعددی دارند و با عناوین مختلفی در کتاب‌های اصولی آمده است. هر دو سیستم مترادفات و مرتبطات، در کلیدواژه‌های موجود در بخش درختواره، اعمال شده است.

ویژگی‌های قالب استاندارد محصولات نور

با توجه به اینکه سیستم‌عامل‌های رایانه‌ای، روزانه

یکی از زیرشاخه‌های آن، «الإستصحاب التعلیقی» است. این موضوع هم در منابع اصولی به شکل پراکنده آمده است؛ اما پژوهشگر با انتخاب این عنوان، به آسانی می‌تواند به نشانی دقیق همه کتاب‌هایی که این مبحث را مطرح کرده‌اند، دست یابد؛ یعنی در کتاب‌هایی نظیر: موسوعة الإمام الخوئی، بحث فی علم الأصول (هاشمی شاهرودی)، الإستصحاب (امام خمینی)، فوائد الأصول (نائینی) و دیگر موارد.

گفتنی است که برخی مطالب اصولی، در درختواره جای نمی‌گرفتند؛ مانند بعضی آرا و بحث‌های غیر اصولی که در خلال مباحث اصولی بحث شده است و ما نمی‌توانستیم آنها را در درختواره اصول بگنجانیم. این دست موارد، به صورت نمایه استخراج شده‌اند؛ یعنی مجموعه‌ای از نمایه‌ها، از دل متون استخراج شده و شما به وسیله کلیدواژه‌ها می‌توانید آنها را ملاحظه کنید؛ مثلاً «الأمر الإعتباری» که ۴۷۸ نمایه برای آن ثبت شده است. روشن است که پیدا کردن این مطالب از میان متون انبوه اصولی، برای یک محقق کار فوق‌العاده سختی است؛ اما به کمک این قابلیت، راه دستیابی به این نوع مباحث هم تسهیل شده است که در نوع خودش، کار بسیار ارزشمندی است.

به طور کلی، درختواره نرم‌افزار «جامع اصول فقه»، شامل تحلیل و دسته‌بندی محتوای ۱۵ عنوان کتاب مهم اصولی در قالب درختی است. این درختواره، مشتمل بر ده شاخه اصلی یا عنوان کلی به همراه زیرعنوان‌های و مباحث جزئی است و در مجموع، دربردارنده ۲۵۵۱ شاخه یا عنوان اصولی است که به تناسب محتوای مرتبط با هریک از آنها، به متون مختلف برنامه متصل شده است. این درختواره، همچنین شامل افزون بر ۱۲۳۶۹ کلیدواژه و بیش از ۱۵۵۰۰۰ نمایه است که از

فهرست‌وار به چند مورد از قابلیت‌های ویژه این رابط کاربری اشاره می‌کنم که در قالب قبلی نور وجود نداشت.

۱. یکی از این ویژگی‌ها، امکان ایجاد میزهای کاری متعدد است. گاهی محقق چندین مورد کار پژوهشی و مطالعاتی دارد و می‌خواهد همه این فضای پژوهشی را در برنامه حفظ کند؛ مثلاً صبح تحقیقات درسی خودش را سامان بدهد و بعدازظهر به کار تحقیق و نگارش مقاله پردازد و در وقت دیگر، روی کتاب یا موضوع خاص دیگر کار انجام دهد. شما به کمک قابلیت «برگه جدید»، می‌توانید محیط‌ها یا میزهای مختلف و مستقلی برای خودتان ایجاد کنید. در محصولات قدیمی ما، برای انجام این کار، به چند دستگاه کامپیوتر نیاز داشتید؛ اما در این قالب جدید، در یک رایانه می‌توانید در همین برنامه، چندین میز پژوهشی جداگانه داشته باشید. در واقع، برنامه همه روند تحقیق و جست‌وجوی کاربر را در خودش ذخیره نگه می‌دارد و می‌توان در مراجعه بعدی، کار را ادامه داد و به انجام رساند.

۲. از دیگر امکاناتی که در برنامه است، ابزارهایی است که برای یافتن کتاب مورد استفاده قرار می‌گیرد. در گذشته، مثلاً هفتاد عنوان کتاب در نرم‌افزار داشتیم که حتی حفظ کردنشان خیلی کار سختی نیست؛ ولی وقتی این رقم به بیش از هزاران عنوان رسید، کار مشکل می‌شود؛ ضمن اینکه بعضی از این کتب، ممکن است به ذهن ما مأنوس نباشد و یافتن آنها دشوار است. بنابراین، به وسیله امکاناتی که در قسمت کتابخانه گذاشته شده، می‌توانید به راحتی در عنوان کتب و نام پدیدآورنده جست‌وجو کنید. گاهی هم امکان دارد شما عنوان کتاب و اسم مؤلف را به خاطر ندارید و فقط نام محقق آن را می‌دانید؛ چون بیشتر این کتب، منابع ترائی هستند و کسی آن را تحقیق کرده است. با جست‌وجوی نام محقق، می‌توانید به آسانی به کتاب موردنظر دسترسی داشته باشید. گاهی نیز شما نام ناشر را می‌دانید و از این طریق، به جست‌وجو در کتابخانه می‌پردازید و تحقیق خودتان را سر و سامان می‌دهید.

در حال به‌روزرسانی و تغییر هستند، هر روزه سخت‌افزارهای جدید، نمایشگرهای مختلف، کارت گرافیک‌های گوناگون تولید می‌شود. واقعیت امر این است که نرم‌افزارهای سابق، صفر تا صد تولید خود ما در مرکز نور بود. به همین دلیل، اگر سیستم‌عامل و یا سخت‌افزاری تغییر می‌کرد، ما هم باید در نرم‌افزارهای خودمان تغییراتی را انجام می‌دادیم که قابلیت اجرا داشته باشد. آن زمان که نرم‌افزارهای نور تعدادش کم بود، انجام این کار، سخت نبود؛ اما امروزه که ما بیش از صد نرم‌افزار تخصصی تولید کرده‌ایم و صدها نرم‌افزار هم برای مؤسسات، مراکز، نهادها و اشخاص حقیقی تولید نموده‌ایم، انجام چنین کاری امکان‌پذیر نیست و اگر می‌خواستیم با همان قالب و رابط کاربری سابق کار کنیم، تمام بخش فنی ما فقط باید می‌نشستند این سخت‌افزارها و نرم‌افزارها با همدیگر هماهنگ می‌کردند.

بنابراین، متخصصان ما دیدند که وضوح یا رزولوشن و همین طور فونت به کاررفته در برنامه‌های نور با این سخت‌افزارها و سیستم‌عامل‌ها همسانی و همخوانی ندارد. در نتیجه، مجبور شدیم به سوی ایجاد یک محیط استاندارد حرکت کنیم. برای این منظور، یک گروه قوی از پژوهشگران و متخصصان فنی و طراحان محیط‌های نرم‌افزاری، دست به دست هم دادند و با توجه به بیست سال خواسته‌های پژوهشگران و اشکالات دریافت‌شده از کاربران، همه الزامات و نیازها را کنار هم گذاشتند و یک رابط کاربری جدیدی را طراحی کردند.

در نگاه اول، این رابط کاربری جدید برای خیلی از افراد، مأنوس نیست؛ اما سعی شده تمام نیازهای پژوهشگران در این قالب دیده شود. اگر بخواهم در باره همه امکانات قالب استاندارد نور توضیح بدهم، دو - سه جلسه وقت نیاز دارد. بنده فقط

از دیگر قابلیت‌های برنامه، ایجاد قفسه است؛ یعنی محقق می‌تواند کتاب یا مجلدات کتاب دلخواه را در یک جا جمع کند و به تحقیق و جست‌وجو در آنها پردازد؛ حتی می‌تواند در این قسمت، یک قفسه از جزئی‌ترین قسمت یک کتاب ایجاد نماید و به کاوش در آن مبادرت ورزد. همچنین، امکانات دیگر نمایشی مثل انتخاب یا تغییر نوع قلم، پس‌زمینه و رنگ تم برنامه نیز در کتابخانه قابل دستیابی و استفاده است

رساله‌های موردنظرش محدود کند و به تحقیق بپردازد.

بعضی کاربران، نمایش فهرستی کتب را بهتر می‌پسندند. ما این امکان را هم در نظر گرفته‌ایم و شما می‌توانید نمایش تصویری کتب را به حالت نمایش فهرستی یا لیستی برگردانید. باید توجه داشته باشیم که بخشی از هویت کتاب، همان جلد فیزیکی کتاب است؛ چنان‌که خودمان وقتی به کتابخانه می‌رویم، با همین جلد فیزیکی سر و کار داریم و تصویر جلد را هم مشاهده می‌کنیم. تمام فهرست کتب، قابلیت مرتب‌سازی بر اساس محورهای مختلف دارد؛ ضمن اینکه شما می‌توانید ردیف‌های چینش کتب را که به صورت پیش‌فرض، بر اساس: عنوان کتاب، پدیدآور، محل نشر و... است، بسته به نیاز شخصی خودتان جابه‌جا کنید و به شکل دلخواه تنظیم نمایید.

از دیگر قابلیت‌های برنامه، ایجاد قفسه است؛ یعنی محقق می‌تواند کتاب یا مجلدات کتاب دلخواه را در یک جا جمع کند و به تحقیق و

یکی از اشکالاتی که در برنامه‌های قدیمی بود، ترتیب ارائه کتب بود. چون سلیقه‌ها و نیازهای محققان متفاوت است، هرکسی به یک شیوه ترتیب کتب احتیاج دارد. از این رو، برای جواب به خواسته همه کاربران، گونه‌های مختلف دسترسی به کتاب‌ها را ارائه کردیم و کاربر خودش طبق نیازی که دارد، می‌تواند آنها را مرتب کند؛ مثل ترتیب بر مبنای: عنوان کتاب، پدیدآور، محل نشر، سال نشر، تعداد جلد، زبان، قرن، مذهب پدیدآور و سال وفات.

همچنین، تمام اطلاعات شناسنامه‌ای یا کتاب‌شناسی یک اثر را می‌توان صرفاً با یک تیک زدن یا انتخاب کتاب دلخواه، مشاهده نمود؛ حتی کاربر پیش از آنکه کتاب را باز کند، می‌تواند فهرست آن را تا ریزترین عناوین ملاحظه نماید.

۳. از معضلات کتاب‌های سنتی، مجموعه رسائلی است که در درون برخی کتاب‌ها به شکل ضمیمه چاپ شده است؛ برای مثال، کتاب مشارق الأصول مرحوم میرزا محمود اصولی خوبی. روی جلد این اثر، فقط نوشته: مشارق الأصول؛ اما درون این کتاب، علاوه بر مشارق الأصول، شش رساله دیگر هم وجود دارد. خب، پیدا کردن این دست رساله‌ها، یکی از معضلات منابع سنتی است. فقط کسانی که این کتاب را خوانده باشند یا تورق کرده باشند، می‌دانند که انتهای این کتاب یا در حاشیه این اثر، مجموعه رسائلی هم هست. در برخی منابع، این رسائل، برای خود مؤلف است و گاهی هم برای مؤلف نیست. در نرم‌افزار «جامع اصول فقه»، همه این رساله‌ها شناسایی شده و قابلیت جست‌وجو هم دارد؛ حتی محقق می‌تواند دامنه پژوهش خود را در برنامه، به همین رساله یا

جست‌وجو در آنها بپردازد؛ حتی می‌تواند در این قسمت، یک قفسه از جزئی‌ترین قسمت یک کتاب ایجاد نماید و به کاوش در آن مبادرت ورزد. همچنین، امکانات دیگر نمایشی مثل انتخاب یا تغییر نوع قلم، پس‌زمینه و رنگ تم برنامه نیز در کتابخانه قابل دستیابی و استفاده است.

یکی دیگر از امکانات جدید برنامه‌های مرکز، فیش‌برداری است. گاهی محقق می‌خواهد آنچه را خوانده و پژوهش کرده، فیش‌برداری کند. در قالب قدیمی محصولات نور، ابزار فیش‌برداری وجود نداشت؛ اما شما با انتخاب ابزار پژوهشگر در برنامه، می‌توانید به فیش‌برداری دلخواه خود اقدام کنید و حتی پرونده مستقلی در این باره درست نمایید و برای آن عنوان و تاریخ مشخصی را در نظر بگیرید؛ حتی این امکان فراهم شده که محقق نتایج فیش‌بردای خویش را به محیط ورود منتقل کند و آن را در قالب یک پژوهش یا مقاله سامان بدهد که قابلیت بسیار کاربردی و خوبی است. همچنین، کاربر در اینجا قادر است شیوه‌استناددهی مقاله خودش را به شکل‌های مختلف مثل: شیکاگو، ونگور یا ای.پی.ای تعیین کند. صدها مدل شیوه‌نامه تنظیم منابع و ارجاعات، در این برنامه تعبیه شده است تا پژوهشگر با توجه به نوع نیازش، یکی را انتخاب کند و در متن خود اعمال نماید؛ یعنی برنامه طبق انتخاب شیوه‌نامه موردنظر شما، متن را بر اساس همان تنظیم می‌کند و خروجی می‌گیرد.

مهم‌ترین بخشی که در این فرصت می‌خواهم به آن اشاره کنم، بحث جست‌وجوست. در قالب جدید محصولات نور، موتور جست‌وجوی خیلی قوی و هوشمندی قرار گرفته است؛ منظور خودم را از هوشمندی جست‌وجو، با یک مثال توضیح می‌دهم؛ برای نمونه، وقتی شما عبارت «المبادئ الكلامية في الأصول» را در خط جست‌وجو وارد کنید، هیچ نتیجه‌ای نخواهد داد. در برنامه‌ها و نسخه‌های قبلی اصول فقه هم اگر این عبارت را جست‌وجو کنید، هیچ پاسخی دریافت نخواهید کرد؛ اما اگر در کنار کادر جست‌وجو، تیک کادر «عین عبارت» را بردارم و بعد این عبارت را جست‌وجو کنم، مجموعه‌ای از پاسخ‌ها را ارائه می‌کند که فقط مشتمل بر کلمات عبارت

درج‌شده در خط جست‌وجو نیست؛ بلکه کلمات و عباراتی که به شکل پیوسته یا مجزا، مشتمل بر عبارت ماست و یا همین معنا را می‌رسانند نیز در جواب ارائه می‌شود؛ یعنی موتور جست‌وجو به طور هوشمند، همه اینها را شناسایی و گزارش می‌کند؛ مانند: «المبادئ الكلامية للأصول»، «المبادئ الكلامية... في الأصول»، «المباحث الكلامية في الأصول»، «المبادئ الكلامية في أصول الفقه»، «مبادئ كلامية للأصول»، «في المبادئ الكلامية... الأصول» و امثال آن.

دومین ویژگی که در بحث جست‌وجوی هوشمند مطرح است، پیراسته‌سازی است؛ به عنوان مثال، وقتی شما عبارت «الحسن والقبح العقلي» را وارد خط جست‌وجو کنید، علاوه بر این عبارت، عباراتی مثل «الحسن والقبح العقليين» را هم برای شما گزارش می‌کند؛ یعنی برنامه به طور هوشمند، وندها (پیشوندها و پسوندها) را در هنگام جست‌وجو لحاظ نمی‌کند و تمام عباراتی را که به نوعی کلمات این تعبیر در آنها وجود دارد، هرچند دقیقاً عین عبارت مورد جست‌وجوی ما نباشد، همه را در نتایج خودش ارائه می‌کند؛ مانند: «للحسن والقبح العقليين»، «التحسين والتقبيح العقليين»، «الحسن والقبح» و امثال آن.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

وقتی عبارت «الاستصحاب الكلي» را جست‌وجو می‌کنیم، بیش از سه هزار جواب ارائه می‌شود که اگر چه پاسخ‌های دقیقی هم هستند و با کلمه مورد نظر کاربر مرتبط است، ولی همه آنها به کار نمی‌آید. در اینجا شما می‌توانید دامنه جواب‌های جست‌وجو را از طریق فست‌هایی که در برنامه تعبیه شده، حیطه جواب‌ها را مثلاً به: کتاب یا کتاب‌های خاص، ابواب معین، قرن مشخص و زبان یا پدیدآور خاصی محدود کنید و از شلوغی پاسخ‌ها بکاهید و راحت‌تر به مقصود خود برسید

آیت‌الله آملی لاریجانی آنها را در اختیار ما قرار دادند تا اینها در مرکز نور تایپ و تصحیح شود و مورد استفاده قرار بگیرد.

همچنین، از ریاست محترم مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر بهرامی، رئیس سابق مرکز نور، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر شهریار که بخشی از این کارها در زمان ریاست ایشان سامان گرفته و نیز از دوستانم در گروه فقه، به خصوص مدیر گروه علمی فقه، حجت‌الاسلام والمسلمین سید جلال‌الدین بختیاری و نیز مدیران سابق گروه علمی فقه مرکز، حاج آقای صفا و برکتین که خیلی برای این برنامه زحمت کشیدند، تشکر می‌نمایم.

علاوه بر این، لازم است که از همه دوستانم در معاونت فنی، به خصوص معاون محترم فنی، جناب آقای مهندس احمد ربیعی‌زاده و بالأخص برادر بزرگوارم جناب مهندس علیرضا نعمت‌الهی که اینترفیس یا رابط کاربری استاندارد نور، حاصل زحمات ایشان و گروه بخش دستکاپ مرکز است. همین طور، از تلاش‌های دوستانم در معاونت تولید، به خصوص معاون محترم تولید، جناب آقای سید مهدی هاشمی سپاسگزارم. والسلام علیکم و رحمة‌الله وبرکاته. ■

مسئله بعدی، فست‌های موجود در برنامه است؛ یعنی ابزارهایی که محدوده جست‌وجو را کاهش می‌دهد تا شما سریع‌تر به جواب دلخواه برسید؛ برای مثال، وقتی عبارت «الاستصحاب الکلی» را جست‌وجو می‌کنیم، بیش از سه هزار جواب ارائه می‌شود که اگرچه پاسخ‌های دقیقی هم هستند و با کلمه مورد نظر کاربر مرتبط است، ولی همه آنها به کار نمی‌آید. در اینجا شما می‌توانید دامنه جواب‌های جست‌وجو را از طریق فست‌هایی که در برنامه تعبیه شده، حیطه جواب‌ها را مثلاً به: کتاب یا کتاب‌های خاص، ابواب معین، قرن مشخص و زبان یا پدیدآور خاصی محدود کنید و از شلوغی پاسخ‌ها بکاهید و راحت‌تر به مقصود خود برسید.

همچنین، می‌توان دامنه جست‌وجو را به همه محتوای کتاب اختصاص دارد و یا آن را به: عناوین کتب، آیات، روایات و یا اشعار موجود در متن محدود نمود. افزون بر این، می‌توانید حیطه کاوش خود را به بخش‌های مختلف یک کتاب گسترش دهید و یا اینکه آن را به: متن اصلی، مقدمات و یا پاورقی‌ها محدود کنید.

در مجموع، قابلیت‌های تحقیقاتی و ابزارهای کاربردی این برنامه زیاد است و در این مجال فرصت بیان همه آنها نیست و فقط به عنوان نمونه، به برخی از آنها اشاره کردم.

سخن پایانی

در پایان عرایضم، جا دارد که تشکر کنم از همه عزیزان و بزرگوارانی که در تولید این نرم‌افزار ارزشمند سهیم بودند و قبل از همه، از محضر حضرت آیت‌الله آملی لاریجانی، ریاست محترم مجمع تشخیص مصلحت نظام که لطف ایشان به مرکز نور همیشه مستدام بوده و هموار پیگیر و حامی ما بودند؛ به‌ویژه در تولید این نرم‌افزار، نسخه اول اصول فقه، با عنایت و پیگیری‌های ایشان تولید شد. نسخه دوم این محصول نیز با پیگیری‌های ایشان تولید شد و نسخه سوم هم همین طور بوده است. بعضی از کتاب‌های این مجموعه، جزء منابع نادری و کمیاب بودند که